

Рецензія
на дисертацію Шмарової Наталії Володимирівни
**«Економічна депривація
як чинник фрустрованості потенційних мігрантів»**,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії
із спеціальності 053 Психологія

Дисертаційна праця Наталії Володимирівни Шмарової присвячена актуальним питанням розвитку теоретичної психології та психологічної практики, оскільки тема обрана для дослідження розкриває сутність особливостей економічної депривації як детермінанти фрустрованості потенційних мігрантів, де ці особливості спричиняють виникнення негативних афективних психологічних станів і деструктивно впливають на особистісну соціо- і психогенезу людини з міграційними намірами. Повномасштабна війна, що вже два роки триває у нашій країні, посилює значущість предмету дослідження, оскільки рівень економічної депривації суттєво підвищився і глобально зросли темпи і кількісні міграційні показники. А означені чинники, зокрема фрустрація, тривожність, невротизація посилюються внаслідок не лише усвідомленої економічної депривації, а й у ситуації повної невизначеності мігрантів. Це підкреслює важливість та своєчасність дослідження Шмарової Наталії Володимирівни, а зазначені позиції надають особливої актуальності розробленій та апробованій дисертанткою програмі ревіталізаційного супроводу психогенези потенційних мігрантів та генетично-психологічного тренінгового підходу, який застосовувався для оптимізації фрустраційної толерантності потенційних мігрантів з метою зниження/нейтралізації негативного впливу фрустрації на економічно депривованих людей з міграційними намірами.

У дисертації визначена мета дослідження, яка полягає у здійсненні теоретичного аналізу та емпіричному вивченні впливу економічної депривації на фрустрованість потенційних мігрантів та конкретизовані завдання дослідження, які слугують своєрідним поетапним планом послідовного теоретико-емпіричного дискурсу предмету дослідження та відображають

логіку теоретичного й експериментального розділів дисертаційного дослідження.

В дисертаційному дослідженні здійснено ґрунтовний теоретичний аналіз і вирішення поставлених наукових завдань, що полягали в емпіричному вивченні психологічних особливостей впливу економічної депривації на афективність, зокрема фрустрованість людей з міграційними намірами. Достовірність отриманих результатів дослідження забезпечена використанням сукупності методологічних підходів та методів дослідження. Дисертанткою висвітлено провідні теорії у методологічному осмисленні досліджуваної проблеми негативного впливу економічної депривації на соціо- і психогенезу людини, де аналіз з позицій різних наукових поглядів дозволив авторці розкрити сутність даної проблеми та вирізнити теоретико-методологічну базу дослідження фундаментальністю психологічних підходів та положень.

До найбільш вагомих результатів роботи, які мають всі необхідні ознаки *наукової новизни та обґрунтованості*, на наш погляд, слід віднести: цілісне вивчення психологічних особливостей економічної депривації як чинника фрустрованості потенційних мігрантів, суть яких полягає в тому, що негативні афективні психологічні стани, зокрема фрустрація, тривожність, невротизація дискомфортно і несприятливо впливають на особистісну соціо- і психогенезу людини з міграційними намірами; уточнення специфіки ресурсів та акультураційних стратегій репрезентації намірів і очікувань потенційних мігрантів; а також розробку ефективної тренінгової програми ревіталізаційного супроводу психогенези потенційних мігрантів, спрямовану на надання психологічної допомоги й оптимізацію їхнього афективного розвитку та запровадження генетично-психологічного тренінгового підходу для оптимізації фрустраційної толерантності людей з міграційними намірами.

У першому розділі дисертаційного дослідження зосереджено увагу на теоретико-методологічних основах дослідження проблеми економічної депривації, фрустрації та міграційних намірів особистості, цілісності аналізу фрустраційних чинників економічної депривації потенційних мігрантів, які

спонукають особу до депресивних поведінкових моделей і зумовлюють її міграційну налаштованість. Розглянуто феноменологію явища та конкретизовано особливості його прояву. Проаналізовано рівень наукової розробки проблематики в працях вітчизняних та європейських науковців, що дозволило сформулювати цілісне бачення даного явища.

У другому розділі запропоновано процедурно-організаційне забезпечення емпіричного дослідження впливу економічної депривації на фрустрованість потенційних мігрантів, обґрунтовано застосування низки психодіагностичних методик для дослідження і виявлення потенційних мігрантів з підвищеною вразливістю до фрустрації. Здійснено емпіричне дослідження ресурсів і акультураційних стратегій, що репрезентують наміри й очікування потенційних мігрантів. Встановлено, що всі досліджувані потенційні мігранти незалежно від орієнтації на різні акультураційні стратегії виявляють латентну або виражену фрустрованість.

У третьому розділі запропоновано програму ревіталізаційного супроводу психогенези потенційних мігрантів, спрямовану на гармонізацію їхньої розбалансованої афективності для набуття ними компетентностей щодо підвищення адаптації та оптимізації динаміки власних життєвих траєкторій і перспектив. Безумовним здобутком є програма ревіталізаційного супроводу психогенези потенційних мігрантів та генетично-психологічний тренінговий підхід для оптимізації фрустраційної толерантності людей з міграційними намірами. Особливу увагу слід приділити розробленому й апробованому дисертанткою «Ревіталізаційному тренінгові фрустраційної толерантності потенційних мігрантів», який підпорядковується досягненню ревіталізаційного ефекту – збалансування афективної сфери учасників, зниження фрустрованості, і, тим самим, культивування в них опірності стресам, психоемоційному вигоранню і формування фрустраційної толерантності. Аналіз змісту тренінгу дозволяє стверджувати, що він може застосовуватися для роботи з мігрантами, переміщеними особами, що вимушені були покинути свої домівки не лише внаслідок економічної

депривації, а й достатньо широко впроваджуватися у роботу з мігрантами, які через війну або страх нападу чи переслідування виїхали за кордон. Результатом формувальних впливів стали компетентності й навички, які формуються в учасників і постають невід'ємними складовими збалансованості функціонування афективності та усталення фрустраційної толерантності. Зроблені у дисертаційній праці висновки висвітлюють логіку реалізації завдань, є змістовними та ґрунтовними в результаті детального теоретичного й емпіричного аналізу предмету дослідження, а визначені перспективи вивчення проблеми свідчать про глибинність вникнення в сутність проблеми і зацікавленість у її практичному вирішенні.

Авторка демонструє широку наукову ерудицію, про що свідчать використані у праці джерела, зокрема 29 закордонних джерел, за якими синтезовано у дослідженні досвід науковців інших країн; збалансовано представлені праці українських науковців щодо досліджуваної проблеми. В цілому, можемо констатувати, що дисертаційна робота Н.В. Шмарової, представлена до захисту, спрямована на вирішення актуальної наукової проблеми, виконана на належному теоретико-методологічному та методично-організаційному рівні, має наукову новизну, беззаперечну теоретичну і практичну значущість.

Підкреслюючи загалом високий теоретико-емпіричний рівень дисертаційної роботи, вважаємо за необхідне висловити певні бачення та побажання, які потребують роз'яснень або уточнень та можуть стати приводом для наукової дискусії:

1. На наш погляд, твердження дисертантки про те, що (цитую) «типовими матрицями соціальної поведінки виступають песимізм, безініціативність, пасивна поведінка, конформність та інші депресивно-амортизаційні психостани» (С.44), видається дещо гіперболізованим щодо сучасного стану вітчизняного соціуму.

2. На підставі теоретичного аналізу джерелознавчої бази дисертантка стверджує, що потенційним мігрантам притаманний специфічний тривожно-

фрустраційний фон, який вносить дезорганізацію в їхню діяльність, тому цікава власна думка авторки дисертаційного дослідження щодо цього.

3. Цікаво отримати інформацію від дисертантки про диференціацію загалом дуже вдалої репрезентативної та гетерогенної вибірки, оскільки поділ на дві полярні групи видається дещо умовним, адже людина жива біосоціальна істота, яка може раптово забажати мігрувати, хоча належала до групи «стабільні (стаціонарні) жителі».

4. На нашу думку, у додатках до дисертації доцільно було б подати не тільки зразки психодіагностичного інструментарію, але й тренінгового.

Висловлені зауваження та дискусійні питання засвідчують перспективи та відкритість досліджуваної проблеми, залишають за авторкою право дотримуватись власної позиції щодо обговорюваних питань і не зменшують позитивної оцінки якісно виконаної роботи та не впливають на загальну позитивну оцінку її наукової та особливо практичної цінності представленої до захисту дисертації.

Дисертаційне дослідження та його основні положення впроваджено в діяльність наукових та освітніх установ, висвітлено в наукових працях автора та обговорено на науково-практичних заходах. Обґрунтованість основних положень і висновків, сформульованих у дисертації підтверджується апробацією результатів дисертаційного дослідження, яка здійснювалася упродовж 2016-2023 рр. та нараховує 11 публікацій у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій та інших виданнях апробаційного характеру, що засвідчує масштабність висвітлення досліджуваної проблеми. Результати дослідження представлені не лише на багатьох міжнародних науково-практичних конференціях, а також 3 статті опубліковано у періодичних виданнях, що включені до переліку фахових у галузі психології, 1 – у виданні, що включене до наукометричної бази Web of Science, 1 розділ у колективній монографії, загалом авторкою опубліковано 16 праць. Використовуючи ідеї, розробки, твердження, емпіричні дані та результати досліджень інших науковців у своїй дисертації, Наталія Володимирівна

Шмарова здійснює посилання на відповідні джерела інформації. В дисертації не виявлено ознак академічного плагіату, інших порушень академічної доброчесності, що могли б поставити під сумнів самостійний характер виконання автором дослідження, результати якого викладені у дисертаційній праці. Дисертація Н.В. Шмарової, подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає встановленим вимогам до змісту та оформлення академічних текстів. Вона написана доступною для розуміння її положень мовою, позначена логікою викладу результатів дослідження, доказовістю 4 висновків, які повністю відповідають поставленим у дослідженні завданням. Зміст дисертації відповідає меті та завданням дослідження, а наявність наукових результатів дає підстави для висновку, що вона є завершеною, самостійно виконаною науково-дослідницькою роботою.

Ретельний аналіз роботи Шмарової Наталії Володимирівни дозволяє дійти висновку, що за змістом, ступенем новизни, науковою та практичною значущістю отриманих результатів дисертація «Економічна депривація як чинник фрустрованості потенційних мігрантів» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів від 12.01.2022 року № 44, які висуваються до дисертацій, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 053 «Психологія».

РЕЦЕНЗЕНТ:

кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогічної та вікової психології
Волинського національного університету
Імені Лесі Українки

Оксана ІВАНАШКО

